

DOI: <https://doi.org/10.54937/ssf.2023.22.2.83-90>

Prejavy agresivity vo výtvarnom prejave žiakov mladšieho školského veku

Manifestations of Aggressiveness in the Artistic Expression of Children of Younger School Age

Daniela Valachová

Abstract

The paper is a theoretical study that characterizes the basic features of the artistic representations of young school-age pupil and the aggressive manifestations that can be found and diagnosed in the artistic representations at this age. In addition to general characteristics, we also present specific visual features that may be suggestive of the artist's expressions of aggression. The knowledge of possible manifestations of aggression in artistic expression is of pedagogical value.

Keywords: Artistic expression. Younger school age. Pupil. Aggressiveness. Manifestations.

Výtvarný prejav žiakov v mladšom školskom veku

Výtvarný prejav človeka odzrkadľuje v každom veku špecifiká nielen veku a kognitívnej úrovne autora, ale aj osobnostné a často aj skryté tendencie osobnosti dieťaťa. Preto je množné vo výtvarnom prejave detí v mladšom školskom veku sledovať aj agresívne tendencie, ktoré nielen sledujeme, ale aj diagnostikujeme a riešime intervenčné prístupy tak, aby sme dieťaťu pomohli a pokúsili sa riešiť jeho problémy.

Obdobie mladšieho školského veku nazývame aj obdobím obratu k napodobňovaniu optickej podoby. V tomto období sa rozvíja predovšetkým konkrétne a logické myslenie, rozvíjajú sa základy vedeckého poznávania dieťaťa a zároveň klesá tvorivá aktivita. Toto obdobie tiež môžeme nazvať tzv. štádium správnych odpovedí. Nastáva presné vnímanie plochy a priestoru a času. Dieťa dokáže odhadnúť veľkosť, hmotnosť.

V siedmom roku dieťa rozlišuje JA a NIE JA, prechádza do tvrdého ale užitočného obdobia drsnej a rozpornej pubertálnej morálky. Vo výtvarnom prejave nastáva obrat k napodobňovaniu optickej podoby. Nástup myslenia v konkrétnych operáciách sa prejavuje vo figurálnom zobrazovaní, v snahe

vytvoriť sugestívnu situáciu, stráca sa spontánnosť a náhodnosť. Ide o intelektuálny realizmus, ktorý postupne prerastá do **vizuálneho realizmu**.

Tabuľka 1: Fázy obdobia vizuálneho realizmu

7 rokov	V zobrazovaní ľudskej postavy spresňujú proporcie. Nohy sú bližšie ku sebe, ruky vo výške ramien. Objavuje sa náznak trupu, ktorý nadväzuje na líniu hlavy a trupu. Zdokonaľuje sa účes a oblečenie.
8 rokov	Pri zobrazovaní ľudskej postavy je prítomný parciálny, alebo úplný profil. Ruky vychádzajú z prednej línie trupu, nohy sa zbíhajú v rozkrok.
9 a viac rokov	Pri kresbe ľudskej postavy je zobrazovaný pokus o zachytenie pohybu. Vyskytujú sa väčšie rozdiely medzi výtvarným prejavom chlapcov a dievčat. Charakteristický je náznak chôdze, činnosti rúk. Deti sú obmedzené charakterom fixovaných predstáv a skôr vypracovaných grafických typov. V 10 a 12 roku sa vyskytuje už len profil. Výtvarné zobrazenie môže čítať nielen tvorca, ale aj dospelý.

Zdroj: vlastné spracovanie

Charakteristické znaky sú súčasťou výtvarného zobrazenia každej vekovej kategórie, avšak v každom veku sa nemusia objaviť všetky znaky. Pre každé vekové obdobie sú typické niektoré znaky.

Z hľadiska prehľadnosti možno zhrnúť charakteristické znaky detí v mladšom školskom veku do niekoľkých bodov.

Tabuľka 2: Charakteristické znaky typické pre deti od 6 rokov – mladší školský vek

Antropomorfizmus, personifikácia	Prenášanie znakov z jednej predstavy na druhú. Personifikácia predstavuje oživovanie neživých predmetov. Antropomorfizmus znamená prenášanie ľudských znakov na zvieratá, veci.
Transparentnosť, priehľadnosť	Schopnosť vidieť cez hmotu. Dieťa zobrazuje aj to, čo reálne nie je vidieť. Takéto zobrazenie sa neopiera o videnie ale o poznatky.
Výtvarné rozprávanie, štvrtý rozmer detskej kresby	Snaží sa vyjadriť dej. Znázorňuje celý rad udalostí v následnosti po sebe, na jednej ploche. Epizódy môžu byť voľne rozmiestnené po výkrese a navzájom sa prelínajú, alebo sú radené vo vodorovnom páse. Je často sprevádzané slovným rozprávaním dieťaťa.
Viacpohľadnosť, zmiešaný profil	Zložitejšie objekty dieťa nikdy nekreslí v zmysle pohľadu z jedného miesta, ale spája pohľady z viacerých strán.
Nepравý ornament	Môže byť prejavom radosti nad zvládnutím línie, ale môže byť súčasťou aj obsahovo chudobnej kresby, kedy dieťa nie je schopné vnímať a zobrazovať zložitejší tvar.

Zdroj: Valachová (2021)

Vymedzenie pojmu agresia

Pojmy agresivita a agresia nie sú totožné, odborná literatúra ich význam však jasne vymedzuje. Kováčová (2020) pod pojmom **agresivita** sa označuje vyjadrovanie s charakteristickou útočnosťou, postojom alebo vnútornou pohotovosťou k agresii. Ide o prejav, znak osobnosti človeka (agresívne myslenie, konanie, komunikácia, prežívanie, správanie sa i predstavy) charakteristický útočnosťou, výbojnosťou či dobyvačnosťou, jeho schopnosť organizovať vlastnú silu s cieľom čosi dosiahnuť, čomusi odporovať. Na základe toho je možné konštatovať, že agresivita je jav pudový, v priebehu života človeka menný a ovplyvniteľný (na jej konečný prejav vplyva prostredie i psychologické prostriedky). Zároveň je to však aj jav pre spoločnosť úplne normálny, možno dokonca povedať, že je až potrebný a to v prípadoch, kedy je nutné použiť ofenzívny či asertívny spôsob ochrany vlastných práv. Z daného nám vyplýva dichotomický pohľad na agresivitu – na dobrú a zlú (Kováčová, 2015). Kopp (2018) tvrdí, že rozdiel medzi pojmami agresia a agresivita sa ukazuje v tom, že agresivita je osobnostná črta, kým **agresia** predstavuje určitý druh správania, ktorý poškodzuje druhého človeka. Hartl a Hartlová (2000) popisujú agresiu ako útočné, či výbojné konanie, prejav nepriateľstva voči konkrétnemu objektu. Agresívne konanie v sebe skrýva tendenciu ublíženia, či už je to v štádiu myšlienok alebo konkrétneho počinu, ktorý môže mať za následok fyzickú bolesť, poranenie až zabitie či usmrtenie, psychickú ujmu alebo materiálnu škodu. Nadväzujúc na spomínané Kováčová (2015) diferenciu agresiu v troch formách, a to na fyzickú agresiu (spôsobovanie bolesti, zámerné poranenia, zabitie, usmrtenie); slovnú agresiu (výsmech, zastrašovanie, intrigy, urážky, ponižovanie, vydieranie) a symbolickú agresiu (prejavovanú gestami). Agresiu možno badať aj u detí. Tento fenomén vzniká následkom toho, že deti sa ešte len učia zvládať vlastné agresívne správanie a rozlišovať, či v danej situácii a voči danej osobe je alebo nie je vhodné prejaviť agresiu (Smiková, Kopányiová, 2013).

Agresívne prejavy vo výtvarnej tvorbe

V rámci výtvarnej tvorby môžeme pozorovať prejavy agresie, a to v kresbe, vo využívaní farebnosti a v priestorovej tvorbe pri tvorbe s hlinou.

Tabuľka 3: Prejavy v kresbe

kresba	námety	boje	nesúvislé a zmätené výtvarné spracovanie, hrubý kresliarsky štýl, silno robené ťahy materiálom
		zničený priestor	
		zničené a dobité telá	
		krv	
	ľudská postava	zobrazovanie z profilu	celkovo je telo zobrazované ako hranaté, málo kriviek, s dlhými pažami, veľkými prstami v nadmernom počte
		veľké postavy	
		kovboj, policajt, starec	
		zbrane, nože, pištole	
	tvár	zježené obočie	tvár má výrazný emocionálny podtón
		otvorené ústa	
		vycerené zuby	
		výrazná brada	

Zdroj: vlastné spracovanie

Detická kresba nám približuje okrem ich psychických vlastností i vyjadrenie toho, čo sa v ich živote odohráva. Dieťa do svojich kresieb projektuje to, čím žije (Tulák Krčmáriková, 2020). Vo voľnej kresbe agresívne deti najčastejšie znázorňujú zabíjanie, boje, zničené alebo dobité telá či krv. Agresívne kresby bývajú vyfarbené či vyšrafované, jednotlivé časti kresby bývajú zachytené nesúvisle a zmätene. Kresby bývajú často nečitateľné, obvykle sú kreslené hrubým štýlom so silno robenými ťahmi.

Čo sa týka agresívnych znakov v kresbe ľudskej postavy, sem patrí rozježené obočie, otvorené ústa s vycerenými zubami a výrazná brada, u ktorej platí, že čím je dieťa agresívnejšie, tým detailnejšia brada bude. Pre agresívne deti je typické, že kreslia ľudí z profilu, ich postavy mávajú prvky kovbojov, policajtov či starcov. Výnimkou nie sú ani zmračené, nadmerne veľké postavy, ktoré môžu mať ruky vzadu za chrbtom alebo vo vrecku (Davido, 2008).

Medzi znaky agresivity v kresbe postavy možno zaradiť: zbrane, nože, pištole. Čo sa týka tváre, tak sú to výrazné oči, výrazné zuby, široká brada. Výrazné a hranaté ramená, dlhé mohutné paže, výrazné zápästie, zovreté päste, dlhé a špicaté prsty, prípadne nadmerný počet prstov, viditeľné prsty na nohách u oblečenej postavy. Telo je hranaté, má málo kriviek a je mohutné. Agresiu v kresbe vyjadrujú ostré hrany, rovné línie, tlak, ťahy ceruzkou robené smerom od postavy, výrazné tieňovanie, postava umiestnená v strede papiera alebo so sklonom doľava. Ak v kresbe nie sú tieto znaky prítomné alebo je tam iba jeden znak, ukazuje to na žiadne až malé agresívne tendencie. Ak sa objavujú znaky dva, jedná sa o priemerné agresívne tendencie. Ak sa objavuje tri a viac znakov, odkazuje to na vysoké až veľmi vysoké agresívne tendencie (Cognet, 2013).

Tabuľka 4: Použitie farby

farba	červená	použitá konkrétne
		ako doplnok k objektu
	čierna	ohraničenie objektov
		zafarbenie celého priestoru
	kombinácia farieb	zámerná kombinácia
náhodná farebná kompozícia		

Zdroj: vlastné spracovanie

Interpretácie použitia farby vo výtvarnom prejave detí je veľmi zložitá. V rámci predškolského veku je to takmer nemožné, vzhľadom na vek detí. V mladšom školskom veku je možné uvedenú výtvarno-pedagogickú interpretáciu realizovať.

Výraznejšie použitie červenej farby interpretovať ako prejav tendencie k agresívnemu správaniu. Táto farba je všeobecne obľúbená u detí, nachádza sa medzi preferovanými farbami u detí do aj nad 10 rokov, vo veku 7-9 rokov sú schopné identifikovať farby s objektmi, napr. žlté slnko, modré nebo, zelená tráva a v tomto veku taktiež prisudzujú farbu vybraným objektom podľa vlastnej skúsenosti. Preto je červená farba v vo výtvarnom prejave najčastejšie používaná hyperaktívnymi deťmi alebo deťmi agresívnymi. Interpretáciu však do značnej miery ovplyvňuje aj samotný obsah výtvarného prejavu dieťaťa. Červenou farbou totiž môže označovať aj ako problém, napríklad zdravotný problém, týranie či sexuálne zneužívanie, a to hlavne v prípadoch, kedy dieťa používa červenú farbu bizarne kombinovanú s inou farbou a objektom (červený dom, červeno-zelené oči, červeno-zelený dážď a pod.).

Čierna farba sa vo výtvarnom prejave môže objavovať pri zobrazovaní objektov, alebo pri zvýraznení niektorých častí objektu. Prejavom agresie je aj procesuálne použitie, teda dieťa v niektorej časti svojej tvorby čiernou farbou prekryje celý výkres.

Tabuľka č. 5: Tvorba z hliny

priestorová tvorba z hliny	procesuálna	v priebehu
		po ukončení tvorby
	obsahová	námet
		konkrétna časť

Zdroj: vlastné spracovanie

Priestorová tvorba v rámci vývoja výtvarného prejavu detí prechádza rovnakými štádiami a procesmi ako kresba, alebo maľba.

Prejavy agresie detí je zjavná predovšetkým pri tvorbe z hlinou, avšak je možné ju pozorovať aj pri iných materiáloch priestorovej tvorby.

Pri tvorbe z hlinou môžeme agresiu pozorovať v rámci procesu, kedy dieťa značí svoj objekt kedykoľvek v priebehu tvorby alebo na záver, po ukončení tvorby. Používa zaťaté päte jednej alebo oboch rúk.

Taktiež v rámci námetov pri priestorovej tvorbe z hliny ide o veľmi podobné námety ako pri kresbe, teda zbrane, znetvorené postavy, pri vyššej úrovni zobrazovania aj bojové a násilné situácie.

Proces pedagogického diagnostikovania

Dôležitým, pri odhaľovaní agresívnych prejavov vo výtvarnom prejave detí mladšieho školského veku sa javí proces pedagogického diagnostikovania. Veľmi ťažkú situáciu má učiteľ bez špeciálno-pedagogického vzdelania, avšak aj v intaktnej populácii detí je možné prejavy agresie vo výtvarnom prejave pozorovať.

Kritériá hodnotenia a diagnostikovanie výtvarného prejavu sú predmetom rôznych diskusií odborníkov. V súčasnosti existujú najmenej dva názory. Jeden preferuje hodnotenie výtvarnej expresie pomocou štandardizovaných testov (Biarincová et al., 2018; Kováčová, 2020) a druhý preferuje vytvorenie úplne novej koncepcie diagnostikovania, také ktoré by rešpektovalo špecifiká výtvarnej tvorby daného jedinca (Valachová, Kmeť, 2019). Predmetom hodnotenia a diagnostikovania môže byť jednak výsledný produkt, teda výtvarná tvorba, alebo proces výtvarnej činnosti teda tvorba.

Existuje viacero spôsobov a kritérií. Tematike sa venovalo viacero autorov, uvádzame len niekoľko z nich. Z výtvarnej tvorby možno vyčítať veľa informácií o jej tvorcovi. K diagnostikovaniu výtvarného prejavu a výsledného produktu Banaš et al. (1989) uvádzajú kritériá, ktoré sú zamerané porovnávanie výsledného produktu s vekom a vývinovým obdobím autora. Uvedení autori sa venujú aj výtvarným kritériám, avšak len okrajovo. Neoddeliteľnou zložkou diagnostikovania výtvarného prejavu je rozhovor. Počas neho sa máme možnosť dozvedieť aj to, čo sa kresbovo nepodarilo, presnejšie sa dozvedieť a pochopiť súvislosti, vzťahy a myšlienkové pochody tvorcu. Do úvahy musíme brať ale celú škálu činiteľov, ktoré ovplyvňujú osobnosť tvorcu, či už je to rodinné prostredie, aktuálna nálada, súčasný zdravotný stav a podobne. Pomerne podrobne, s využitím výtvarných kritérií je spracované hodnotenie od autorov Mátejová, Hanus (1990). Spomenutí autori uvádzajú niekoľko vybraných výtvarných kritérií a taktiež sa orientujú aj na kritérium porovnávanie výtvarného produktu sa vekom autora. K výtvarným kritériám uvádzajú analýzu tematiky zobrazenia, spracovanie a vedenie línie, využitie plochy, kompozíciu a jej princípy, analýzu použitých farieb. Ku kritériám zaradili aj konfliktné momenty a čas ktorý respondent strávi v procese tvorby.

Interpretácia kresby, maľby, plastiky je jednou z najdôležitejších súčastí hodnotenia každého výtvarného prejavu. Umožňuje nám utvoriť si

celistvejší obraz o vzťahu jedinca voči zobrazenému deju, osobám a predmetom. Nebýva žiadnou zriedkavosťou, že práve výtvarný prejav a jeho interpretácia odhalia určité traumatizujúce momenty.

Výsledky, ktoré získame pomocou diagnostických techník výtvarnej tvorby, možno považovať za objektívne. Ide však len o *hypotézu*, ktorú je vhodné doplniť aj o ostatné informácie a overiť prostredníctvom ďalších metód.

Záver

Pozorovanie a poznanie výtvarného prejavu detí v mladšom školskom veku predstavuje dôležitú informáciu pri odhaľovaní prejavov agresie detí. Výtvarný prejav môže byť jedným z pravých prejavov, kde môže učiteľ agresiu nielen pozorovať, ale má možnosť aj s dieťaťom komunikovať a vhodne nastaviť intervenciu a pomoc dieťaťu.

Bibliografia

- Banáš, J., Gero, Š., Jusko, A., Šefranková, E. (1989). *Didaktika výtvarnej výchovy*. Bratislava: SPN, 1989. ISBN 80-08-00013-9.
- Biarincová, P., Kováčová, B., Lipárová, L. (2018). *Testy špeciálnych schopností v procese identifikovania výtvarného nadania*. In: Valachová, D., Kováčová, B. (Eds.): *Fenomén výtvarného nadania vo výskumnej paradigme*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici - Belianum, 2018. ISBN 978-80-557-1483-7.
- Cognet, G. (2013). *Dětská kresba jako diagnostický nástroj*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0499-2.
- Davido, R. (2008). *Kresba jako nástroj poznání dítěte*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-415-1.
- Hartl, P., Hartlová, H. (2000). *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. 774 s. ISBN 80-5717-78-30-3.
- Kopp, P. (2018). Možnosti a limity psychodiagnostiky agresivity v práci praktického psychológa. In *Agresia vo verejnom priestore*. Bratislava: SPS pri SAV, 2018. ISBN 978-80-88910-58-9.
- Kováčová, B. (2015). Terminológia agresívneho správania. In: Tichá, E. (Ed.). 2015. *Teoretické východiská porúch správania*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2015. ISBN 978-80-223-3994-0.
- Kováčová, B. (2020). Prejavy skrytého agresívneho správania sa v skupinách detí predškolského veku. In: *Studia Scientifica Facultatis Paedagogicae*, 2020, 19(2), 76 – 86.
- Mátejová, Z. Hanus, R. (1990). *Úvod do terapeutických techník*. Bratislava: UK, 1990. ISBN 80-223-0207-4.

- Smiková, E., Kopányiová, A. (2013). *Pedagogické možnosti znižovania agresivity detí v školskom veku*. Bratislava: MPC, 2013. ISBN 978-80-8052-478-4.
- Ľulák Krčmáriková, Z. (2020). Latentné problémy v kontexte detského výtvarného prejavu. In *Studia Scientifica Facultatis Paedagogicae*, 2020, 19(2), 98 – 106.
- Valachová, D. (2021). *Metodika pedagogickej praxe hospitačnej v primárnom vzdelávaní*. Univerzita Komenského v Bratislave, 2021. ISBN 978-80-223-5194-2.
- Valachová, D., Kmeť. M. (2019). *Míniky (auto)evalvácie vo výtvarnej výchove*, Banská Bystrica: Pedagogická fakulta UMB, 2019. 140 s. ISBN 978-80-557-1590-2.

Prof. PaedDr. Daniela Valachová, PhD.

Katedra výtvarnej výchovy

Univerzita Komenského v Bratislave, Pedagogická fakulta

Račianska 59, 813 34 Bratislava

valachova1@uniba.sk